

Hoe staat het met de rechtspositie van vrouwen?

Lustrumcongres Vereniging voor Vrouw en Recht Clara Wichmann

17 oktober 2024 Utrecht Kaffetaria

Vereniging voor Vrouw en Recht Clara Wichmann
Postbus 778
2300 AT Leiden
www.vrouwenrecht.nl
info@vrouwenrecht.nl

Inleiding

VVR-voorzitter Leontine Bijleveld opent het lustrumcongres en feliciteert iedereen met de twintigste verjaardag van VVR. Ze spreekt haar dank uit voor het hoge aantal bezoekers en de nieuw verworven leden.

Bijleveld stelt zichzelf voor: de laatste jaren voorzitter van de VVR, al twintig jaar lid, dus vanaf het begin van de huidige vereniging. Daarnaast is zij altijd in allerlei hoedanigheden betrokken geweest bij verbetering van positie van vrouwen in Nederland en daarbuiten. Het zal al bijna 40 jaar geleden zijn dat Bijleveld, Mariëtte Hamer voor het eerst ontmoette. Toen was de laatste bestuurslid van de Rooie Vrouwen in de PvdA.

Dit lustrumcongres beginnen we met wat in het Engels zo mooi heet 'taking stock'. Waar staan we met de rechtspositie van vrouwen? Bijvoorbeeld ten opzichte van twintig jaar geleden toen de VVR begon. Of ten opzichte van veertig jaar geleden bij de oprichting van de Vereniging Landelijke Werkgroep Vrouw en Recht, voorganger van de VVR.

Bijleveld merkt op dat de goede luisteraar vast al een inperking hoort: niet positie van vrouwen, maar rechtspositie. In die niche opereert VVR Clara Wichmann. Niet zonder succes.

Bijleveld vertelt dat ze in de voorbereiding van dit congres ter inspiratie bladerde door het boek *Vrouw & Recht. De beweging, de mensen, de issues*. De samenstellers en een aantal auteurs zitten in de zaal. Het boek is verschenen in het jaar van het eerste lustrum van de VVR. 2009 ligt 15 jaar achter ons, maar bij herlezing blijken allerlei bijdragen verrassend actueel. Of historisch relevant, zoals het artikel geschreven door Bijleveld zelf: 'Het weerbarstige duo-denken' over de teloorgang van de juridische borging van economische zelfstandigheid van vrouwen. De VVR heeft besloten om het boek als lustrumcadeau ter beschikking te stellen aan wie wil.

Een van de triggers was het interview met oudgedienden in het vrouw en recht onderwijs op de universiteiten, VVR-leden Jenny Goldschmidt en Titia Loenen – de laatste nam eind vorige maand afscheid als hoogleraar in Leiden, de eerste is langer met emeritaat. "De formele gelijkheid is grotendeels geregeld" vonden beiden. Al wil dat niet zeggen dat vrouwen en mannen ook in de praktijk gelijke posities innemen, volgde onmiddellijk.

Volgens Bijleveld is het te optimistisch om te stellen dat het in Nederland qua wetgeving wel op orde zijn is betreft de rechtspositie van vrouwen. Dat was beslist te rooskleurig toen al, en ook nu nog.

Waarmee Bijleveld beslist niet pleit om alle kaarten op wetgeving te zetten. Het is altijd 'en-en': verbetering van wetgeving, én van uitvoering, en kennisoverdracht, en politieke lobby, en mentaliteitsverandering, en gedragsverandering.

Soms moet een en ander afgedwongen worden via procedures, al dan niet met een beroep op internationale verdragen. Dat kan best lang duren. De combinatie uithoudingsvermogen, institutioneel geheugen, bundeling van kennis en samenwerking geeft dan het beste resultaat.

Bijleveld geeft een voorbeeld, namelijk de slechte rechtspositie van deeltijd huishoudelijke werkers inclusief alfhulp en andere zorgverleners aan huis. Het gaat daarbij om vele duizenden werkende vrouwen. Vrouwen verstoken van sociale rechten die alle andere werknemers in Nederland wel hebben. Geen formele gelijkheid dus.

De VVR was actief betrokken bij de uiteindelijk gewonnen procedures van de alfhulp die ziek was maar geen loon of uitkering kreeg. Hof Leeuwarden-Arnhem oordeelde in 2013 dat de alfhulp in dienst was van de thuiszorginstelling en niet van de diverse cliënten waar ze werkzaamheden uitvoerde. Recht op loondoorbetaling van twee jaar dus. Vorig jaar kwam de baanbrekende uitspraak van de Centrale Raad van Beroep die PGB-zorgverleners recht op WW toekende. Er is geen objectieve rechtvaardiging voor deze indirecte discriminatie vond de Raad hoewel ministers van allerlei politieke kleur

jarenlang het tegenovergestelde betoogden.

Volgens Bijleveld een mooi gezamenlijk resultaat van VVR, Bureau Clara Wichmann, Houthoff Pro Bono advocaten en PGB-zorgverleenster Carol Kollmann die zelf alvast was begonnen met de procedure. Nu moet de wet aangepast worden.

Een ander klinkend resultaat was de directie werking die de Centrale Raad van Beroep in 2017 toekende aan artikel 11 lid 2 onder b van het VN-Vrouwenverdrag. Bijleveld zal er niet te veel over uitweiden, want dat staat allemaal omschreven in "*Eindelijk 'n uitkering!*" *Met dank aan het VN-Vrouwenverdrag. Het verhaal van 15 jaar procederen, actie en lobby voor de uitkeringsrechten van zwangere zelfstandigen*. Twee jaar geleden verschenen en gratis te downloaden via www.vrouwenrecht.nl

Vermeldenswaardig is daarbij dat de Centrale Raad zelf in een nieuwe uitspraak aan het begin van dit jaar nog uitdrukkelijker verwijst naar CEDAW's duiding van de doelstelling van het betreffende artikel uit het Vrouwenverdrag: het daadwerkelijk verzekeren van het recht van vrouwen op arbeid en het nemen van maatregelen om discriminatie van vrouwen te voorkomen. Met VVR-lid Malva Driessen schreef Bijleveld een noot in USZ, te vinden op www.vrouwenrecht.nl bij Opinions leden.

Het antwoord van Bijleveld op de hoofdvraag: "hoe staat het met de rechtspositie van vrouwen?" is dat sinds 2009 op een aantal terreinen verbeteringen tot stand zijn gebracht, soms afgedwongen vanuit, onder meer, de vrouw en recht beweging. Maar feit is ook dat sommige ongelijkheden M/V/X in de praktijk en in rechtspositie wel heel hardnekkig zijn en bestrijding er van op de agenda moeten blijven staan. Dat er zich door voortschrijdend inzicht, ervaringen en jurisprudentie uit andere landen en door nieuwe internationale verdragen zoals het Verdrag van Istanbul nieuwe wenselijke verbeteringen in de rechtspositie van vrouwen in het vizier komen. Op voorgaande VVR-congressen kwam bijvoorbeeld de wenselijkheid van strafbaarstelling van dwingende controle in beeld en andere maatregelen aangaande huiselijk geweld in het familierecht.

Bijleveld introduceert vervolgens keynote spreker Mariëtte Hamer. Hamer is Regeringscommissaris Seksueel Grensoverschrijdend Gedrag en Seksueel Geweld. Zij was voorzitter van de Sociaal Economische Raad, lid én voorzitter van de fractie van de PvdA in de Tweede Kamer.

Mariëtte Hamer: Voorbij de juridische gelijkwaardigheid, gedragsverandering als volgende stap in de emancipatie en positionering van vrouwen.

Hamer erkent dat we het vandaag hebben over de rechtspositie van vrouwen, maar neemt het publiek mee in iets wat breder is dan dat. In de loop van de tijd is Hamer er steeds meer overtuigd geraakt dat de rechtspositie van vrouwen hand in hand moet gaan met het onderliggende gedrag dat we in deze samenleving zien. De samenleving die vaak als genoeg geëmancipeerd wordt gezien. Hamers dagelijkse werk leert haar dat dat bijzonder tegenvalt.

Hamer blikt kort terug aan de hand van een paar jaartallen: 1871 waarin Aletta Jacobs de eerste vrouwelijke student was die afstudeerde en arts werd. Op de kamer van Hamer hangt nog altijd een mooi schilderij dat zij van Tineke Netelenbos kreeg. Aletta Jacobs inspireert Hamer omdat zij het niet alleen voor zichzelf deed, maar ook uit solidariteit met andere vrouwen.

1922: voor het eerst kiesrecht van vrouwen na lange strijd, waarin Clara Wichmann overigens een grote rol heeft gespeeld. Zonder het gevecht van vrouwen voor ons had Hamer nooit in de Tweede Kamer kunnen zitten. Iedere keer staan we op de schouders van anderen.

In het jaar dat Hamer geboren werd, in 1958, kwam pas de afschaffing van het arbeidsverbod voor gehuwde vrouwen. Tot 1984 bleef de man juridisch hoofd van het

gezin en tot 1991 moesten vrouwen wachten tot een verbod op verkrachting in het huwelijk.

Het is volgens Hamer goed om ons te realiseren, dat dit allemaal nog niet zo lang geleden is. Als we naar de dag van vandaag kijken is er gelukkig meer verandering: er studeren meer meisjes dan jongens. Als we hoger in die universitaire top gaan kijken, neemt het aantal vrouwen toch af.

Participatie van vrouwen is aldus verbreed, maar in de top is het nog ingewikkeld. Hamer is zelf onderdeel van de Raad van Toezicht bij TU Eindhoven. Daar is enorm geprobeerd om met maatregelen met vrouwen als hoogleraar benoemd te krijgen, maar dat is een hard gevecht.

Hamer stipt vervolgens loondiscriminatie aan, ook zo'n hardnekkig kwestie. Europese richtlijnen uit de jaren 70 van de vorige eeuw hebben het probleem niet uitgebannen. Vrouwen verdienen nog steeds 36% minder dan mannen. Bij vrouwen met een andere etnische achtergrond is dat nog minder. Een nieuwe Europese Richtlijn over verplichting tot loontransparantie uit 2023 moet soelaas bieden (nog niet omgezet naar nationale wetgeving). Oorzaken liggen volgens Hamer onder andere in stereotype beelden over vrouwen: hoe ze zijn of zich zouden moeten gedragen.

Hamer bedankt met name Sigrid Kaag voor het instellen van de functie regeringscommissaris GOG. Door haar kon een klein bureau aan de slag en is zelfs verlenging gekregen. Sinds de eerste dag van het bureau komen talloze voorbeelden spontaan binnen. Het is niet dat Hamer dacht dat die voorbeelden er niet waren, maar je wilt ze natuurlijk niet dagelijks terugzien. Zo is er de laatste weken een steeds sterker debat over femicide. Het wordt voor het eerst erkend en herkend. Om femicide tegen te gaan is een versterkte rechtspositie nodig, maar niet alleen daarmee verandert de kern van het gedrag dat daaraan ten grondslag ligt. De nieuwe zedenwet heeft een duidelijk accent gelegd op *consent*, dat is heel hard nodig, maar rechtspositie en gedragsverandering valt niet los van elkaar te bezien.

Hamer kreeg als opdracht om aanbevelingen voor beleid te geven. Een onafhankelijke regeringscommissaris is bovenal een boegbeeld van cultuurverandering. Als Hamer een jaar of dertig was geweest had ze deze positie dan ook niet aangedurfd. Maar nu is ze in de positie om zich hard te maken voor onderwerpen die er in de politiek niet door zijn gekomen.

In die zin is het ook mooi om te zien dat soms opeens uit onderzoek een bepaald resultaat naar voren komt, waar de vrouwenbeweging zich al jaren lang hard voor heeft gemaakt. Zo stelt Europees onderzoek nu onomstotelijk dat kinderen in de kinderopvang het uiteindelijk beter doen dan kinderen zonder. Kinderopvang is belangrijk voor arbeidsparticipatie van vrouwen, maar ook voor de ontwikkelingskansen van kinderen. Hetzelfde geldt voor de quotumwet. Je ziet nu in de praktijk dat het wel degelijk helpt. Om die tweede stap te zetten, heb je soms eerst de cijfers en bewijzen nodig.

Met dat idee is Hamer in april 2022 begonnen als regeringscommissaris. Aanleiding was de uitzending van Boos over 'The Voice of Holland'. Geef die melders erkenning, stelt Hamer. Zij kunnen aangeven hoe je een programma als The Voice veilig kan maken.

Dat geldt ook voor tv-persoonlijkheden als Mathijs van Nieuwkerk en Johan Derksen. Het debat wordt nu verengd tot: mogen zij weer terug op tv komen? tot vrijheid van meningsuiting en dat iemand een tweede kans moet krijgen. Zonder het te hebben over wat er daadwerkelijk is gebeurd en hoe het met de melders gaat.

Volgens Hamer zijn er veel verhalen binnengekomen bij de regeringscommissaris van mensen die soms wel dertig jaar met een verhaal rondliepen over machtsmisbruik op de werkvloer. Het grote effect van The Voice is geweest dat mensen met dat verhaal naar buiten durfden te komen. Daarbij gaat het niet alleen om seksueel misbruik, maar om meerdere lagen van een probleem en dat is nóg moeilijker om te bespreken. Vrouwen

hebben vaak het gevoel dat ze zich niet mogen uitspreken en daarnaast solidair moeten zijn met mannen. Dat is zo'n diepgeworteld patroon. Daar moet actief iets aan gedaan worden, zoals een gedragscode binnen bedrijven en veiligheidseisen binnen de horeca. Daarin kan de regeringscommissaris veel betekenen.

Hamer wijst het publiek erop dat niet alles daadwerkelijk verandert door wetgeving. Daarom is het zo belangrijk om voortdurend in gesprek met elkaar te blijven. Dat gesprek is nodig om de trauma's te bespreken waar veel vrouwen mee rondlopen. 1 op de 2 jonge meiden geeft aan dat ze in het voorafgaande jaar te maken hebben gehad met seksueel grensoverschrijdend gedrag. Hamer vertelt hoe ze laatst op een mbo school was en de kracht zag van het gesprek aangaan. De leraar begon met de vraag wie Andrew Tate kende. Alle jongens stonden op. Daarna kwam de vraag wie er te maken heeft gehad met straatintimidatie. Alle meisjes stonden daarbij op. Die jongens dachten: dat is raar, wij kunnen wel over straat, maar mijn medestudenten niet. En *toen* kwam er een echt gesprek.

Die jongens wilden hun zussen beschermen, maar waarom hun medestudenten niet? Waarom kijken ze niet naar hun vriendengroep? Veel jongens zeggen dat ze zich niet zo willen gedragen, maar dat ze meegaan in het gedrag van hun vrienden. Een veelgehoorde verontwaardiging is dat jongens niet meer durven te flirten. Maar met respect met elkaar omgaan hoeft niet te betekenen dat dat niet meer kan. Het kan nog steeds op een manier waarin je aftast of de ander dat ook leuk vindt. Daar zijn inmiddels heel veel mooie en leuke (onderwijs)programma's voor.

Uiteindelijk gaat het om verandering van gedrag. Hoe kunnen we op een echt gelijkwaardige manier met elkaar omgaan? Hoe houden we de grenzen van anderen in de gaten? Elke keer wordt er iets verzonnen waardoor dit gesprek naar achteren wordt geduwd, bijvoorbeeld het commentaar op Lentekriebels op scholen. Het is moeilijk om uit het debat te komen dat je niet tegen een compliment of grap kan. Er is inmiddels een [handreiking](#) gemaakt hoe je op de werkvloer cultuurverandering kunt bewerkstelligen.

Hamer benoemt tot slot het besef dat we nog steeds in een samenleving leven waarin veel mannen denken over een vrouw als eigendom. Zolang we dat gesprek niet voeren, kunnen we nog zo veel doen aan gelijk loon, quota en de rechtspositie, maar zal de kern niet veranderen. We zullen het hand in hand moeten oppakken met elkaar, zodat we uiteindelijk echt een gelijkwaardige positie hebben.

Voorzitter Bijleveld introduceert de volgende spreker Kathalijne Buitenweg: ze is Staatsraad en was lid van de Tweede Kamer en lid van het Europees Parlement voor Groen Links. Tussendoor was ze onder meer lid van het College voor de Rechten van de Mensen en schreef ze een proefschrift.

Kathalijne Buitenweg: Zet de schijnwerper op mannen

Buitenweg begint met waar zij zelf zo'n veertig jaar geleden stond, namelijk tegenover een heel feministische moeder. Buitenweg had een oogje op een jongen die bij hen thuis bleef eten. Om een gesprek te starten vroeg de jongen wat ze die avond zouden eten. Haar moeder reageerde daarop: "Goh, waarom vraag je dat aan mij? Vraag dat maar aan haar vader".

Het activisme van Buitenwegs moeder bracht haar soms in de war. Haar moeder ging naar veel demonstraties en haar ouders emancipeerden samen door de jaren heen. Buitenweg dacht dat het allemaal wel vanzelf ging. Maar het vergt een actieve houding. Uiteindelijk is ze haar moeder erg dankbaar. Nu weet ze dat je je eigen leven moet vormgeven, ook al duwen maatschappelijke structuren vrouwen soms in een andere richting. Het is daarom soms moeilijk om te weten wat je nu eigenlijk écht zelf wil.

Buitenweg beveelt een boek aan geschreven door Abraham de Swaan, emeritus hoogleraar sociologie, genaamd '*Tegen de Vrouwen*'. In dat boek beschrijft hij uitgebreid

hoe mannen zich verzetten tegen emancipatie van vrouwen en welke mechanismen mannen in die positie houden, maar ook hoe zij dat ten opzichte van elkaar doen gelden.

De positie van mannen wordt bepaald door twee zaken: ze zijn overwegend sterker én kunnen niet zwanger worden. Echter, technologie heeft een grote verandering met zich meegebracht. Het komt steeds minder aan op lichaamskracht en het aantal kinderen valt ook beter te plannen door betere toegang tot anticonceptie.

Ook buiten ons land is er een enorme verandering geweest naar meer gelijkheid, maar het roept ook weerstand op: op kleine schaal is dat "mogen we dan niks meer zeggen" en op grotere schaal is dat inperking op het recht op abortus. De Swaan concludeert dat verzet tegen emancipatie als een laatste stuiptrekking kan worden beschouwd.

Het is een feit dat vrouwenrechten worden geschonden, maar het grote verschil is wel dat het in ieder geval over die vrouwenrechten gaat. Conceptueel is dat een verandering. Dat die ontwikkeling verder onvermijdelijk is, vindt Buitenweg spannend. Kijk naar Afghanistan. Het is niet voor niets dat onderwijs daar verboden wordt. Dat is om emancipatie tegen te gaan.

Buitenweg verwijdt zich van de grote geschiedenislijnen en richt zich weer op Nederland. Wat haar enorm fascineert aan de vrouwenrechtelijke discussie is het onderwerp wat vrouwen moeten doen of laten. Ze moeten voldoende kinderen krijgen, luizenmoeder zijn, kunnen boksen, economisch zelfstandig zijn, mogen hun tepels niet laten zien maar ook geen boerkini dragen. Buitenweg stelt voor om wat vaker over mannen te praten.

Bijvoorbeeld als we het hebben over quota: een derde moet bestaan uit vrouwen. Als we dat herformuleren hebben we het over 70% mannen. Het gaat om woorden, maar woorden zijn belangrijk. Net zoals positieve discriminatie: dat wordt gezien als een middel om achtergestelde groepen voor te trekken. Maar er is al eeuwen sprake van voortrekken, alleen dan van de grote groep, mannen. Of denk aan wat Het Parool schreef over benoeming van Femke Halsema tot burgemeester: de keus voor een *onervaren bestuurder* roept weerstand op. Terwijl NOS schreef over Siebrand Buma dat hij een *mooie uitdaging* aanging. Buma had echt niet meer bestuurservaring.

We moeten leren om wat preciezer en meer activistisch te verwoorden. Dat geldt ook voor onderzoeken. Zo kwam het Sociaal Plan Bureau met een onderzoek over waarom vrouwen in deeltijd blijven werken nadat de kinderen groot zijn. Maar er is geen gespiegeld onderzoek: waarom blijven mannen met kleine kinderen voltijd werken? Voltijdsprinsen of deeltijdsprinsessen?

Buitenweg stelt dat er nu hoe dan ook sprake is van een loonkloof, bij vrouwen met een migratieachtergrond is het loon per uur aanzienlijk nog lager. Het gaat deels om opleidingsniveau maar ook om een verschil in kansen, zoals het vinden van een stageplek. Zo kwam de Radboud universiteit tot de conclusie dat moslima's met een hoofddoek minder kans hebben om aangenomen te worden.

Waar we verder alert op moeten zijn is dat de rechtspositie van vrouwen niet alleen gaat om Europees Nederland, maar ook de rest van het Koninkrijk. Dus ook 'gemeenten' Bonaire, Sint Eustatius en Saba.

Buitenweg wil tot slot nog kort de aandacht vestigen op vrouwenhaat op het internet, met name op vrouwen van kleur. Ook mannelijke politici hebben te maken met haat. Dat is vaak een ander type haat, dat je zakkenvuller bent en er geen verstand van hebt. Bij vrouwen gaat het om het delegitimeren van het feit dat ze politicus zijn. Het gaat erom dat ze hun mond niet open mogen doen.

Vragenronde

Veerle Slegers: Jullie zijn allebei politici geweest. Het is mooi om de rechtspositie van vrouwen verankerd te hebben in de wet, maar het gaat vaak ook om politieke keuzes om iets te doen of laten. Hoe gaan jullie daarmee om?

Mariëtte Hamer: Het interessante aan mijn werk is dat het niet alleen op papier is, maar dat ik ook het boegbeeld moet zijn van het maatschappelijk gesprek. Het maakt dat wij op allerlei plekken bezig zijn met hoe we het anders kunnen doen. Het doel is dat wij ons werk op een gegeven moment gaan borgen. De beste manier om daar naar toe te werken is om bij scholen en organisaties motortjes te maken die het kunnen overnemen als wij met ons werk stoppen. Dat is de allerbeste borging. We kunnen van alles doen met wetgeving, zoals de nieuwe zedenwet, maar uiteindelijk gaat het er om dat mensen zich anders verhouden tot elkaar. De verandering verwachten we van vrouwen, maar zou van mannen moeten komen.

Charlotte van Sprundel: Wat ik interessant vond in het verhaal over gedragsverandering (bottom up) en wetgeving (top down) is dat het bij wetgeving vaak niet om verbinden gaat, maar over een indeling in daders en slachtoffers. Bottom up denken gaat over horen van elkaars pijn en in dat stukje van elkaars pijn verandering zoeken. Hoe bereik je een bottom up structuur in bedrijven? Maar ook in uitspraken bij rechters als het om ouderverstoting gaat of psychisch geweld.

Mariëtte Hamer: Ik ben het met u eens. We hebben sterk de neiging om mensen uit elkaar te halen in plaats van met elkaar in gesprek te komen. Een mooi voorbeeld vind ik dat wij vaak niet praten over daders en slachtoffers, maar over melders en beschuldigden. Erkenning wordt veelal belangrijker geacht dan vergelding. Dat vond ik zelf bijzonder in de zaak van Ali B. Zo zei een rechter dat niet alles juridisch bewijsbaar was in de zaak, maar dat dat niet aan de geloofwaardigheid van de vrouwen lag. Zangeres Jill gaf aan dat ze zich daardoor erkend voelde. Verandering zit 'm ook in de gesprekken die we met jongeren voeren. Ook jongens worden opgevoed in een omgeving waarin bepaald gedrag wordt verwacht: dat begint te botsen met elkaar. Jongens trekken zich terug en meisjes raken overspannen omdat ze zo veel eisen voor zichzelf stellen. Laten we met elkaar in gesprek gaan aan de keukentafel en op de werkvloer. Uiteindelijk hebben we wetswijzigingen en gedragsveranderingen nodig. Wanneer of de wetten of gedragscode niet worden gehandhaafd zal er geen verandering plaatsvinden.

Susanne Burri: Dank voor jullie twee heel inspirerende presentaties. Mijn vraag ziet op de seksistische onderlagen die ook in recht en beleid zijn terug te vinden. De mannelijke standaard zit namelijk in beleid en wetgeving. We zouden dus rekening moeten houden met gender in die nieuwe wetgeving. Op dit moment zou het Parlement dat moeten doen, maar dat gebeurt niet, ook de Raad van State ziet ervan af. We hebben eigenlijk allerlei structuren die niet worden gebruikt.

Mariëtte Hamer: Er wordt inderdaad gekeken met een bril die dominant mannelijk is. Zo heb ik een voorbeeld uit eigen levensgeschiedenis. Bij de PvdA heb ik heel hard gestreden voor een om en om lijst en daar was veel weerstand tegen. Toen ik tot fractievoorzitter was gekozen ging het verhaal rond dat dat kwam omdat er zo veel vrouwen in de fractie zaten. Het zit zo ingebakken dat we het soms zelf niet eens meer doorhebben.

Kathalijne Buitenweg: Wat betreft de terminologie kan ik vertellen dat ik betrokken was bij het advies van de Raad van State over de Wet seksuele misdrijven. In de wet werd verwezen naar de strafbaarstelling van "degene die". Daarbij was het dus genderneutraal. Maar waarom is het alleen genderneutraal wanneer het gaat om nieuwe seksuele misdrijven? Ik ben voor genderneutraliteit, maar dan in iedere wet. Iets anders is partneralimentatie: dat ging in 2020 van twaalf naar vijf jaar. Het is wenselijk om te

bevorderen dat mannen en vrouwen economisch zelfstandig zijn, anders worden bepaalde groepen toch benadeeld. Het is een ingewikkeld dilemma.

Marthe Goudsmit Samaritter: Genderneutraliteit in wetgeving zou ook bepaalde elementen kunnen verhullen, bijvoorbeeld in het kader van femicide dat een daad van femicide gelijkheid schendt.

Mariëtte Hamer: Femicide gaat niet over een vrouw die zomaar wordt vermoord, maar het houdt verband met andere structuren. Met gender. Daar waar het een rol speelt is het logisch om het een rol te laten spelen.

Chris de Waele: Ik hoor Mariëtte Hamer iets zeggen over abortus en dat het recht op een veilige abortus onder druk komt te staan. Er is een interessant artikel van Esmee Fonville in Trouw Tijdgeest 5 oktober 2024 die op dit moment analyseert hoe op een indirecte sluipende manier wordt teruggedraaid à la Roe vs. Wade. Daarnaast heb ook ik het gevoel dat taal wordt gebruikt om te *victim blamen*.

Margreet de Boer: In de strafwetgeving was vroeger alles geschreven vanuit 'hij'. De zedenwetgeving is nieuw en daarbij is het winst dat die wetgeving genderneutraal is, maar de rest moet nog aangepakt worden. Over strafbaarstelling van femicide hebben we het uitgebreid gehad. Ik vind het ingewikkeld om het als specifiek misdrijf strafbaar te stellen. Een zwaardere straf op moord en doodslag kan namelijk niet. Het zou wel kunnen om naar de Richtlijn van het OM te kijken bij vervolging van misdrijven met discriminatoir aspect. Dat wordt nu gebruikt voor homohaar, maar daar zou je veel meer gebruik van kunnen maken om seksisme in zijn algemeenheid aan te pakken.

Marjan Wijers: met betrekking tot genderneutraliteit blijkt uit de schaduwrapportages dat Nederland officieel een genderneutraal beleid voert, maar het probleem is dat die genderneutraliteit er in de werkelijkheid niet is. Dan werkt het enkel als verhulling.

Kathalijne Buitenweg: het Verdrag van Istanbul stelt dat je een genderspecifieke aanpak moet hebben en dat doet Nederland momenteel niet. Ik loop nu al wat langer mee in de politiek, maar bij het Europees Parlement was ik aanvankelijk tegen zwaardere straffen van *hate crimes*. Voor welke reden iemand wordt vermoord, het was wat mij betreft allemaal even erg. Maar nu weet ik dat het een enorme uitwerking heeft op de gehele groep vrouwen of op de gehele groep transpersonen. Ik snap daarom ook goed wat Margreet de Boer zegt over dat gevolg moet worden gegeven aan de OM-richtlijn. Dan nog een punt wat betreft taal, dat zien we ook terugkomen in de discussie over raadsheer. Vrouwen heten ook raadsheer, want raads mannen en raads vrouwen zijn advocaten. Ook zo'n term moet inclusief zijn.

Vervolgens over het punt van abortus, het is een strijd die gaande is. Corinne Ellemeent heeft een initiatief wetsontwerp ingediend om het juist uit het Wetboek van Strafrecht te halen. In Italië gaat het inmiddels zo ver dat zelfs **in** de abortusklinieken mag worden gedemonstreerd. En zo zie je dat op basis van het onderwerp van zwangerschap er wordt geprobeerd om de macht terug te krijgen.

Ine Avontuur: ik heb in de expertmeeting gezeten over het klachtvereiste bij stalking. De uitkomst daarvan was: de straf voor stalking gaat omhoog, dat heeft ook te maken met de onderzoeksmethoden die vervolgens gebruikt kunnen worden. Het klachtvereiste gaat er waarschijnlijk vanaf.

Nienke de Bruin: ik heb een vraag over de voltijdprinsjes waar we het net over hadden. Bij een lezing gisteren over jong activisme ging het over *awareness* en activisme. Jonge vrouwen worden steeds activistischer op het progressief vlak, maar bij jonge mannen verandert dat naar het rechts radicale conservatieve vlak. Ik was benieuwd hoe jij iets ziet in verbinding. Ook ik heb jonge neefjes in mijn familie die fan zijn van Andrew Tate.

Kathalijne Buitenweg: Het lastige is dat ik er niet één goed antwoord op heb. Het is zo ingewikkeld. Het enige wat ik er van kan maken is dat we constant in gesprek moeten gaan. Er is natuurlijk niet één groep mannen, ook daar is diversiteit. Heel veel mannen

hebben er ook baat bij dat we minder via stereotypen leven, maar ik denk dat we er eerlijk in moeten zijn dat meer gelijkheid niet voor iedereen een win-win situatie is. Ook ik zie dat wat ouder wordende mannen meer plaats moeten maken omdat er een vrouw benoemd wordt. Dat doet ook pijn, ook al is er maatschappelijk gezien een reden voor. In de jaren zeventig werd ik actief en ik mis dat vormingswerk waarin je met elkaar praat. Er waren toen scholen van burgerschap.

Nienke de Bruin: Ik denk dat de generatie van mijn ouders eerder op een vrouw zal stemmen dan mijn broertje. Dat zie je ook terugkomen bij Trump en Harris. Jonge mannen voeren daadwerkelijk actie tegen een vrouw als leider.

Kathalijne Buitenweg: wat zouden we ermee kunnen doen?

Nienke de Bruin: Ik geloof in verbinding maken en elkaar niet als de foute persoon aanwijzen. Dus ook als een jongen het de eerste vier keer niet begrijpt en erge dingen zegt. Dat hoeft niet te betekenen dat je iemand onmiddellijk moet wegzetten als vrouwenhater.

Ariane Hendriks: Het is dweilen met de kraan open als we niets doen aan het fenomeen van Tiktok. Jonge jongens worden blootgesteld aan algoritmes waarvan je niet kan verwachten dat ze daartegen bestand zijn. We kunnen niet dit soort fenomenen bestrijden, omdat er allerlei politieke krachten achter zitten die veel baat hebben bij het verspreiden van dit gedachtegoed. Een idee kan zijn om in gesprek te gaan met kinderen of ze überhaupt op Tiktok mogen.

Grey Ravelli: Ik wilde een noot toevoegen dat emotionele *labour* niet alleen bij vrouwen ligt als het aankomt op onderwerpen als abortus en femicide. Natuurlijk moeten we het gesprek aangaan en verbinding zoeken, maar we moeten er wel voor waken dat dat op basis van respect is.

Kathalijne Buitenweg: Ik snap wat je zegt. Ten aanzien van de techbedrijven gebeurt nu van alles. Ik kom vanuit het Europees Parlement waarin de *Digital Service Act* en *Digital Market Act* werden aangenomen. Dat moet nog steeds geïmplementeerd worden. Dat zie ik op meerdere terreinen terugkomen. Op heel veel terreinen zie ik dit. Het is belangrijk dat op die implementatie meer druk wordt uitgevoerd.

Pauze

Panelvoorzitter **Rajae Azaroual** stelt Otto Volgenant als volgende spreker voor. Hij is advocaat bij Boekx Advocaten en gaat bespreken hoe het recht slachtoffers kan helpen.

Otto Volgenant: Hoe helpt het recht de slachtoffers?

In het onderwerp dat Volgenant bespreekt is schaamte een groot onderdeel. Het betreft het online verspreiden van blootfoto's of seksueel getinte teksten zonder dat daarvoor toestemming is gegeven. 98% van de slachtoffers is vrouw. Daders zijn altijd man. Volgenant neemt het publiek mee in wat zijn kantoor de laatste jaren heeft gedaan op het terrein van rechtszaken.

Boekx Advocaten begon met zaken voor individuele slachtoffers. Voor een individueel slachtoffer is het ontzettend moeilijk om te procederen. Voorbeeld: Patricia Paay, won haar zaak en kreeg 30.000 euro. Maar ten koste van wat? Het zal haar meer gekost hebben.

Een ander voorbeeld is een procedure van Nikkie Lee. Haar dropbox account werd gehackt en in haar eigen account waren filmpjes gevonden. Een hacker ging haar daarmee afpersen: als zij niet een bepaald bedrag zou betalen, werd het filmpje naar Dumpert gestuurd. Nikkie Lee stelde Dumpert op de hoogte van deze actie, maar uiteindelijk is het alsnog online gezet. Zij kreeg een schadevergoeding van 4.500 euro. De hoogte van de schadevergoeding werd berekend op basis van de advertentieomzet van Dumpert. Daarmee heeft het Dumpert dus niets gekost.

Volgenant vertelt dat het in Nederland niet mogelijk is als persoon anoniem te procederen. De dagvaarding begint namelijk met een naam en dit vraagt veel van slachtoffers. Het is beter om een collectieve procedure te beginnen, zodat slachtoffers anoniem konden blijven. Daarom heeft het kantoor Boekx Stichting Stop Online Shaming opgericht in 2019. Procederen kan daarmee namens een collectief van slachtoffers, waarbij niemand zich bij naam hoeft te melden. Dat is een aantal keer met succes gedaan. Zo is namens die stichting collectief tegen een aantal porno platforms geprocedeerd. Daarop stonden blootfilmpjes online waarvoor geen toestemming was gegeven.

Daarop is een bodemprocedure gevoerd tegen de Nederlandse pornowebsite vagina.nl. Om goed in kaart te brengen hoe zo iets werkt, heeft het kantoor twee filmpjes zelf laten maken en opgestuurd. Daarop waren geen seksuele handelingen te zien. Die kwamen niet online en dat betekent dus dat er wel degelijk controle wordt gevoerd voordat iets online komt. Dat is juridisch gezien heel belangrijk. Als filmpjes worden gecontroleerd voorafgaand aan het publiceren, kan er ook op toestemming worden gecontroleerd. Dat betekent dat er geen beroep kan worden gedaan op vrijstelling van aansprakelijkheid. Dit is terug te lezen in het eindvonnis van 16 februari 2022 [ECLI:NL:RBAMS:2022:557](#).

Volgenant gaat verder in op de bangelijsten van Utrechtse studenten. Mannelijke studenten maakten deze lijsten in opdracht. Het ging om een 'Grietenpresentatie': een lange traditie binnen het Utrechts Studenten Corps. Daarbij zijn foto's van studentes met foto, naam en telefoonnummers online gezet, inclusief omschrijving van hun seksuele prestaties. Alle vrouwen kregen minimaal 40 berichten. Ze hebben allemaal hun telefoonnummer moeten veranderen en leefden in angst om nog naar college te gaan.

Vervolgens plaatste iemand uit Groningen ook een bangelijst. Hij deed alsof hij bij het Corps zat, maar dat was niet zo. Hij zette deze lijsten op Telegram, dat is een van top 5 populairste apps ter wereld. Telegram heeft die lijsten er niet afgehaald. Volgenant geeft aan dat de macht juist bij deze grote bedrijven zit. Het is ontzettend moeilijk om daar juridisch tussen te komen.

Marthe Goudsmit Samaritter: Seksueel misbruik met beeldmateriaal: genderongelijkheid technologische ontwikkelingen, *deepfakes* en de wet

Goudsmit Samaritter is gepromoveerd op de strafbaarstelling van seksueel misbruik met beeldmateriaal. De vraag die zij daarin stelde is wat nu precies de schending is die plaatsvindt bij seksueel misbruik met beeldmateriaal. Die vraag is belangrijk omdat het strafrecht als ultimum remedium bedoeld is. Lange tijd was de gedachtegang dat het niet zo'n ernstige rechtenschending was en daarmee strafbaarstelling als onnodig werd gezien

Goudsmit Samaritter gebruikt niet de term 'wraakporno', omdat het een misleidend motief heeft, namelijk wraak. Het is lang niet altijd het geval dat wraak het motief is en dat is belangrijk. Als namelijk op basis van die term strafrecht wordt ontwikkeld, dan zal een groot deel van de feiten buiten de strafbepaling blijven: als het oogpunt niet wraak is geweest, valt het buiten de strafbaarstelling. Bovendien is het motief van wraak moeilijk te bewijzen als het al aan de orde is. Bovenal wordt met de term gesuggereerd dat het slachtoffer iets heeft gedaan dat wraak verdient. Iemand heeft niet het recht om de naaktfoto's van een ander online te zetten.

Daarnaast verhuult de term 'pornografie'. In het dagelijks taalgebruik wordt pornografie als iets plezierigs gezien wat je kunt gebruiken of tot je neemt. De term verhuult dat het gaat om een vorm van seksueel geweld.

Dan met betrekking tot *deepfakes*. Dat is beeldmaterieel dat tot stand is gekomen met behulp van kunstmatige intelligentie. Daarmee kun je levensechte beelden nabootsen. Een van de dingen Goudsmit Samaritter belangrijk vindt is om geen juridisch onderscheid te maken tussen neppe of echte foto's. Het maakt voor de slachtoffers niet uit of het een *deepfake* is of echt. Alle effecten zijn hetzelfde: uitgesloten worden door

sociale kringen, bang zijn om naar je werk te gaan, het gevoel alleen te zijn en de constante angst dat je opnieuw geconfronteerd wordt met het beeldmateriaal. Dus je ziet eenzelfde soort schade en eenzelfde soort rechtenschending, namelijk de inperking van iemands autonomie.

Seksueel misbruik met beeldmateriaal als geweld tegen vrouwen door mannen dient volgens Goudsmit Samaritter te worden opgenomen als een vorm van genderspecifiek geweld. 99% van alle *deepfake* materiaal is pornografisch en daarin gaat het bijna in alle gevallen om vrouwen. Dat is een onderdeel van een continuüm van geweld dat tegen vrouwen plaatsvindt.

Genderspecifiek geweld betekent dat je het als onderdeel van zo'n groep zelf niet hoeft te hebben ondervonden, maar je er wel bewust van bent dat het voortdurend gebeurt. Het is niet alleen het individu dat er last van heeft, maar ook iedereen die tot diezelfde sociale groep behoort. In die zin zijn vrouwen voor dit type geweld extra kwetsbaar. Dat is volgens Goudsmit Samaritter zo, omdat we leven in een systeem van systematische ongelijkheid (het patriarchaat) waarin vrouwen een minderwaardige positie hebben ten aanzien van mannen. Daar speelt technologie op in en dat zorgt er vervolgens voor dat die systematische ongelijkheid in stand blijft of misschien wel verergert.

De meest kwetsbare personen worden op grote schaal slachtoffer van een delict dat hun waardigheid aantast. Goudsmit Samaritter ontkent niet dat mannen ook kwetsbaar zijn voor seksueel geweld, maar het gaat hier niet om individuele kwetsbaarheid. Als groep in het algemeen is het zo dat voornamelijk vrouwen kwetsbaar zijn.

Goudsmit Samaritter gaat verder in op de ontwikkeling van de Nederlandse wetgeving op dit gebied. Die wetgeving is de afgelopen tien jaar behoorlijk veranderd. Destijds was Ivo Opstelten minister van Justitie. Seksueel geweld kon volgens hem onder smaad en laster vervolgd worden. Echter, smaad en laster dient te gaan om een uiting waarin de eer en goede naam worden aangetast. Volgens Goudsmit Samaritter wordt daarmee geïmpliceerd dat pornografisch materiaal de eer en goede naam aantast. Smaad is een uiting en smaadschrift is het op papier zetten van die uiting. Als een bepaalde actie, zijnde een seksuele actie, niet schaamtevol is, dan is het op papier zetten daarvan ook niet schaamtevol. Sinds 2020 kwam specifieke wetgeving, namelijk artikel 139h Sr. Het was onduidelijk of *deepfake* pornografie strafbaar kon worden gesteld onder deze tekst. In 2023 bepaalde de rechter in de zaak van Welmoed Sijtsma dat ook *deepfakes* strafbaar. Sinds 2024 valt *deepfake* pornografie onder een seksueel misdrijf (art. 254b Sr).

Goudsmit Samaritter gaat verder in op de juridische uitdagingen hieromtrent. Zo is het nog gecompliceerd om juridische erkenning te krijgen bij genderongelijkheid en ook het recht om afbeeldingen offline te krijgen. In ernstige gevallen kan ingegaan worden op het folterverbod. Er is sprake van een onmenselijke behandeling als een slachtoffer haar leven lang met bepaalde beelden wordt geconfronteerd. Bij een inbreuk op het folterverbod kan er geen enkele omstandigheid zijn die maakt dat dat gerechtvaardigd wordt, het is namelijk een absoluut verbod.

Goudsmit Samaritter krijgt vaak te horen dat dat te ver gezocht is. Als argument daarvoor wordt gegeven dat het te ver verwijderd is van het huidig geldende recht. Volgens haar betekent dat niet dat het geen legitieme benadering is van het probleem

Nanda van der Poel: Effect van online geweld tegen vrouwelijke politici

Van der Poel is socioloog en spreekt op het congres over onderzoek vanuit Alliantie Politica en Stem op een vrouw. Ze begint met een citaat van Sigrid Kaag: "*Stel je voor dat ik mij op mijn 59e, na dertig jaar carrière, zou laten wegschreeuwen? Hoe is het dan voor alle jongere vrouwen die na mij komen of er al zijn?*" Ook vorige week zagen we het weer: Halsema werd door Wilders het land uit gewenst. Vrouwelijke politici krijgen meer en vaker te maken met geweld dan mannen, vaak is dit ook genderspecifiek, bijvoorbeeld seksualiserend.

Van der Poel stelt te weten dat hun definitie van geweld anders is dan de juridische definitie. Geweld tegen politica's ziet niet alleen op fysiek geweld, maar ook verbaal en emotioneel. Misogynie wordt gebruikt als politiek wapen. De Groene Amsterdammer heeft tweets geanalyseerd aan vrouwelijke politici. 10 procent van alle tweets in Nederland die gericht zijn aan vrouwelijke politici bevat haat of agressie. Het ging vaker over de houding of persoon van die politici dan over de inhoud. Online haat lijkt er 'nou eenmaal bij te horen', het zit momenteel in de cultuur van de politieke arena. Aangifte of een melding doen kost te veel energie en wordt daarom lang niet altijd gedaan.

Volgens Van der Poel is het belangrijk dat vrouwen zichtbaar zijn in de politiek. Ze zijn een rolmodel voor vooral jonge vrouwen. Die zichtbaarheid is belangrijk voor nieuwe politieke ambitie.

Van der Poel vertelt over hun onderzoek. Daarvoor was belangrijk om vast te stellen welke informatie er nog niet was. Zo is het nog niet inzichtelijk wat voor consequenties het geweld heeft. De onderzoeksvraag was: Hoe beïnvloedt het geweld tegen vrouwelijke politici de aspiraties van jonge vrouwen om politiek actief te worden?

Dit is onderzocht aan de hand van focusgroepen. De aspiranten dienden ambitie te hebben voor de politiek, tussen de 18-35 jaar te zijn en waren divers qua opleiding, politieke oriëntatie en politieke ervaring. Het onderzoek heeft zich gefocust op jonge vrouwen en expliciet vrouwen van kleur meegenomen, omdat die vaak een dubbele barrière ervaren, zowel van racisme als seksisme. Die vrouwen zijn apart gesproken om het effect van die migratieachtergrond te vergelijken.

De bevroegde vrouwen zagen dat o.a. Kauthar Bouchallikht, Sylvana Simons en Jacinda Ardern laten zien dat het als vrouw mogelijk is om politiek succesvol te zijn. Als politici hebben ze veel tegenslag ervaren, maar zijn daar ook goed mee omgegaan. Vrouwen binnen de focusgroep hadden dat ook graag zelf zo aangepakt.

Verder bleek volgens Van der Poel uit de focusgroep dat een motivatie om de politiek in te gaan is om inhoudelijke verandering teweeg te brengen. Barrières zijn praktisch van aard, zoals kinderopvang, maar zien ook op grotere kwesties zoals geen aansluiting met huidige partijen, het beklimmen van een ladder voordat je impact maakt en ook geweld als barrière, vooral bij linkse vrouwen.

Vervolgens de relatie tussen geweld en politieke ambities. Voor respondenten ging het om een constante kosten-baten analyse. Vrouwen proberen alternatieve manieren te zoeken om politieke invloed te hebben, maar niet in de schijnwerpers te staan. Daarnaast zijn er ook zorgen over gevolgen voor gezin of partner. Voor een kleine minderheid is het aanmoedigend dat vrouwen geweld ervaren, juist omdat ze daarvoor willen opkomen.

Volgens Van der Poel blijkt uit dit onderzoek dat vrouwen op twee manieren omgaan met het geweld. Dat kan preventief zijn, door hun sociale media te verwijderen of af te schermen en geen berichten te lezen. Dat kan ook wel beschouwd worden als zelfcensuur. Het lastige daaraan is dat je in contact wil blijven met het publiek en voor politieke bekendheid moet je juist online zichtbaar zijn. Een andere manier van omgaan met het geweld is reactief: door juist te praten over het geweld, aangifte te doen, steun bij naasten zoeken en afleiding.

De conclusie van het onderzoek is dat geweld afschrikt. Vrouwen ervaren online en offline bedreigingen en zijn daarmee ook constant onder een vergrootglas. Daarnaast is angst voor afrekening op uiterlijk in plaats van inhoud. Het afschrikkende effect van het waarnemen van geweld bedreigt de kwaliteit van onze democratie, omdat het de politieke ambitie doet afnemen onder vrouwen. Van der Poel stelt dat zolang vrouwen in al hun diversiteit ondervertegenwoordigd zijn en blijven in de politieke arena, zij blijven opvallen door hun anders-zijn. Geweld kan die ondervertegenwoordiging verder verergeren.

Wat kunnen we hieraan doen volgens Van der Poel? De interne cultuur moet veranderen. Er moet wetgeving komen om mensen te beschermen tegen online en offline haat, zoals doxing of het afschermen van persoonsgegevens bij de KvK. Ook kunnen laagdrempelige bijeenkomsten georganiseerd worden om vrouwen bij elkaar te brengen. Op die manier ontstaat onderlinge solidariteit en kunnen onderling coping-strategieën uitgewisseld worden.

Politica zelf probeert meer vrouwen actief in de politiek te krijgen en houden. Voor een gelijke machtsbalans en een gezond functionerende democratie. Bijvoorbeeld door het congres 'Veilig in de Politiek' te organiseren en trainingen te geven als 'Samen Weerbaar Bij Online Haat'. Tevens worden politieke theekamers georganiseerd voor vrouwen die ver van de politiek afstaan maar er wel op een laagdrempelige manier over willen leren.

Panelgesprek

Rajae Azaroual gaat over tot het panelgesprek en vat kort samen: voor de pauze hadden we het over wat we allemaal bereikt hebben, maar uit deze presentaties blijkt dat er veel werk aan de winkel is. De vraag is hoe we de jongere generatie hierbij betrekken. Je ziet dat door nieuwe technologie de kwetsbaren eerder worden geraakt. Waar ik benieuwd naar ben: zijn er voldoende juridische instrumenten om dit geweld aan te pakken?

Marthe Goudsmit Samaritter: ik denk dat we inmiddels een redelijk stevig strafrechtelijk fundament hebben. Er is nog ruimte voor wat extra versteviging. Een van die middelen is de conclusie van mijn proefschrift. Er zijn zo veel mensrechtenschendingen bij seksueel misbruik met beeldmateriaal dat er een sterk argument is voor een verplichting voor de staat om dit beter in de gaten te houden. Slachtoffers moeten er nu zelf achteraan gaan. Dat houdt in dat slachtoffers zelf in de gaten moeten houden of de afbeelding nog wordt gedeeld. Het strafrecht alleen gaat niet de maatschappelijke omslag teweegbrengen die we nodig hebben. De overheid moet daarin een actieve rol spelen. Omdat er sprake is van een grote schaal van mensenrechtenschendingen, zou ik willen stellen dat er een positieve verplichting is voor de overheid om meer instrumenten te waarborgen.

Otto Volgenant: de regelgeving die er nu is, is streng genoeg om alles te verbieden. Echter, de praktijk is totaal anders op het internet. Het is hoog tijd dat er meer op wordt gehandhaafd en we ook meer preventief te werk gaan. Op het niveau van de internetplatforms kunnen allerlei maatregelen genomen worden. Laten we eerst maar eens die platforms aanpakken. Dan hebben we al heel veel gewonnen. Het is namelijk helemaal niet normaal dat het internet geworden is wat het geworden is. Zo is op de televisie alles goed geregeld: je kijkt niet per ongelijk naar een pornofilmpje zonder toestemming. Het internet is buitenproportioneel gegroeid en uiteindelijk ook niet in overeenstemming met de regels.

Chris de Waele: hoe kun je zeggen dat de regelgeving op zich wel snor zit, terwijl we net zien dat als je effectief je recht wil halen, je zo'n beperkte schadevergoeding krijgt.

Otto Volgenant: er is nu weinig gebeurd om te voorkomen dat slachtoffers ontstaan. Het is nu inderdaad de omgekeerde wereld. Platforms moeten voorkomen dat dit soort beelden online komen.

Rajae Azaroual: dus meer pro-actief?

Otto Volgenant: ja, dat de toezichthouder daarnaar gaat kijken. Bijvoorbeeld door een boete op te leggen of een platform te sluiten. Maar ik ben het met je eens dat het voor een individueel slachtoffer onbegonnen werk is.

Chris de Waele: dus is de regelgeving niet afdoende, ik pleit ervoor dat we zeggen dat er geen goede *bottomline* is. Ik verwijs naar wat Goudsmit Samaritter zegt: via artikel 3 EVRM zijn er mogelijkheden voor slachtoffers.

Marjan Wijers: dat ziet dus op de handhaving.

Linda Senden: even op het punt van regelgeving. Als het gaat om situatie van Telegram, dan is volgens Telegram nu niets onrechtmatig aan de hand?

Otto Volgenant: in situatie van de bangelijst is het duidelijk dat het niet mag. Telegram zit in Dubai, maar ze vallen onder Europese regelgeving.

Linda Senden: maar als het gaat om handhaving dan is de vraag: wie voelt zich uiteindelijk aangesproken om daar echt iets aan te doen? In het algemeen hebben we heel veel toezichthouders voor gelijke behandeling, maar ze kijken allemaal naar elkaar en niemand neemt *ownership*.

Otto Volgenant: goed punt. Dat is precies waarom we de komende weken met al deze toezichthouders aan tafel gaan.

Linda Senden: we hebben vanuit Universiteit Utrecht gepleit voor een emancipatie autoriteit, daar zitten al decennia problemen in. Er is geen eigenaarschap voor handhaving. We doen al dertig jaar rechtsvergelijkend onderzoek in hele EU.

Veerle Slegers (Feniks): het gaat om te nauwe interpretatie van wetgeving en de handhaving ervan. Hoe pakken de lidstaten dit op? We moeten zorgen dat er middelen en capaciteiten komen om die wetgeving ook te handhaven. Zolang dat dit niet geregeld is in de praktijk, dan komt Telegram hier mee weg, voornamelijk omdat er zo ontzettend veel geld in omgaat.

Marthe Goudsmit Samaritter: dat zijn legitieme punten, ik ben zelf niet helemaal enthousiast over de Digital Service Act (DSA), omdat het deepfake pornografie als laag risico aanmerkt.

Susanne Heeger: ik ben blij dat we ons focussen op handhaving. Via de wetgeving hebben we voldoende instrumenten gekregen. Op het terrein van handhaving zou de wetgeving duidelijker en preciezer moeten zijn. Monitoring van Tiktok in Nederland wordt opgeheven, omdat het wordt verplaatst naar andere landen. Je zou daarin veel duidelijker moeten aangeven dat er gemonitord moet worden. In sommige landen zijn heel weinig middelen voor organen die de gelijke behandeling moeten handhaven. Nog genoeg om te onderzoeken.

Rajae Azaroual: we hebben het ook gehad over kinderporno en terrorisme en dat het binnen 24 uur er vanaf gehaald moet worden. Zou dat ook niet voor gender gerelateerd geweld moeten kunnen?

Marthe Goudsmit Samaritter: het kan wel, maar er is ook een sterk recht op uitingsvrijheid. Als je dingen telkens offline gaat halen, dan kan het ook gaan om schending van vrijheid van meningsuiting.

Rajae Azaroual: is verzwaring mogelijk omdat het gaat om een *hatecrime*?

Nanda van der Poel: je merkt dat haat tegen vrouwelijke politici geen politiek geweld is, maar gender gerelateerd geweld. Gaat om zijn van een vrouw, het hebben van een hijab of migratie-achtergrond.

Rajae Azaroual: dus al die deel identiteiten. Mannen krijgen soms ook dingen over zich heen, maar dat ziet meer op de inhoud.

Nanda van der Poel: de norm voor politici is een man van middelbare leeftijd. Alles wat van die norm afwijkt zorgt voor geweld.

Marthe Goudsmit Samaritter: je hebt Sigrid Kaag genoemd als voorbeeld. Van de vier vrouwen die je hebt genoemd zijn er drie niet meer actief, was het toen ook al zo?

Nanda van der Poel: bij Kauthar Bouchallikht nog niet. In 2019 zijn er veel vrouwen gestopt en ze hebben als reden gegeven dat ze geweld ervaren.

Margreet de Boer: ik heb een opmerking en een vraag. Immateriële schadevergoeding is voor ieder soort delict laag in Nederland. Ik ben gister toevallig in Rotterdam geweest voor een expertmeeting van Erasmus Universiteit, daar zijn ze bezig met de ontwikkeling van de Rotterdamse schaal. Dat is een ordening van immateriële schadevergoedingen in Nederland. Het hoofdstuk over online geweld is nog niet geschreven en nog in consultatie. Dus de opmerking dat iedereen die daar iets over wil zeggen zich kan melden bij die groep. Tweede opmerking: is het wettelijk op orde? Ja het is inmiddels duidelijk dat het gedrag niet mag, maar daarmee ben je er nog niet. Juist omdat het die grote techbedrijven helemaal niet uitmaakt of ze iemand 300.000 euro moeten betalen. Die moet je onder druk zetten met grote bedragen en daarbij gaat het eerder om dwangsommen, want zulke schadevergoedingen worden hier niet toegekend.

Rajae Azaroual: en hoe zit het in het buitenland, kan je daarvoor gearresteerd worden?

Otto Volgenant: het gebeurt niet in Nederland, maar is wel strafrechtelijk mogelijk. In Frankrijk is de topman van Telegram opgepakt.

Margreet de Boer: nog even kort over de kosten. Nieuwe wet seksuele misdrijven kent een vergoeding uit het schadefonds. Dat betekent ook dat je gratis rechtsbijstand krijgt.

Chris de Waele: dat is niet hetzelfde.

Nanda van der Poel: ik wilde nog reageren op het preventieve aspect. Zelfcensuur en constant alert moeten zijn zie je bij andere mensen en dat heeft effect op de gehele doelgroep. Het is niet alleen persoonlijk, maar op een groot onderdeel van de samenleving. Als jij constant hoort over hoe vrouwen 's nachts niet buiten mogen lopen. Het is logisch om daarop te reageren. Er zijn een aantal vrouwen die zeggen: ik ga de politiek in om dat aan te pakken. Dat kost veel zelfvertrouwen en veel zelfkracht.

Marthe Goudsmit Samaritter: dat is precies iets wat over het hoofd wordt gezien door een genderneutrale wet.

Marre Raymakers: om het bij de politiek te houden, voor de pauze hebben we het gehad over de jonge generatie en hoe die meer extreem rechts populistisch is. Daarbij ook de uitkomst van de afgelopen verkiezingen met een stuk minder vrouwen. Hoe gaat de alliantie hierop inspelen? Hoe gaat zij nog actiever pleiten voor een groter percentage vrouwen in de politiek? Moet zij haar samenwerkingsverband dan niet verbreden om ook online haat erbij te trekken?

Nanda van der Poel: de Nederlandse Vrouwenraad is meer bezig met het juridisch apparaat. Waarbij Stem Op Een vrouw op het sociaal maatschappelijk en politiek systeem zit. Wat ik net noemde is dat ze aan alle kanten proberen om er iets mee te doen. Bijvoorbeeld door vrouwen die politiek actief worden samen te brengen.

Marre Raymakers: zit er ook een bepaald controlesysteem op?

Nanda van der Poel: er zijn werkgroepen en er is een congres. Maar het is wel een ngo.

Alexander van Lunteren: Otto, het lijkt me frustrerend dat je nooit echt iemand kan helpen. Zie jij onder het huidige civiele recht mogelijkheden om dat anders aan te pakken of openingen om meer te doen voor het slachtoffer? Los van het feit dat je de zaak gratis kan doen.

Otto Volgenant: dan gaat het met name over *hate speech*. Vrijwel alle daders van *hatespeech* zijn anoniem, omdat je heel makkelijk een anoniem account kunt aanmaken. Is dat eigenlijk wel normaal? Als je een bankrekening opent moet je je ook identificeren. Ik stel voor om je ook te identificeren voor een online platform. Het platform moet

kunnen vertellen wiens paspoort of bankrekening is gekoppeld aan een bepaald account. Ik denk dat het minder *hate speech* oplevert.

Marjan Wijers: je moet zo'n platform dan wel vertrouwen. Ik werk bijvoorbeeld met sekswerkers en die zullen niet snel hun data vrij willen geven. Dat geldt voor meer groepen die zich niet bekend willen maken op die manier. Het platform zelf kan dan een mogelijk gevaar opleveren voor gestigmatiseerde groepen. *No way* dat je je data wil geven aan Telegram.

Chris de Waele: misschien niet bij Telegram, maar dat je pas mag posten als je vindbaar bent.

Marjan Wijers: het gebrek aan privacy bescherming kan je ook in gevaar brengen.

Otto Volgenant: maar dan zijn het de nadelen dat je niet meer totaal anoniem op internet kan tegenover de voordelen van preventie werking?

Marjan Wijers: wie gaat die data veilig houden?

Otto Volgenant: mee eens, maar de problematiek waar we vandaag mee te maken hebben bestaat voor een groot onderdeel uit het feit dat daders veelal anoniem zijn.

Marthe Goudsmit Samaritter: het kan ook andere mensen heel erg raken. De vraag is voor wie het moeilijk wordt om zich dan online te uiten.

Chris de Waele: de synthese oplossing lijkt me dat je platforms aansprakelijk maakt voor de schade die anonieme mensen plaatsen.

Rajae Azaroual: als iemand online anoniem iets plaatst, kan je het platform aansprakelijk maken waarop dat gepost wordt?

Otto Volgenant: op zich wel, daar is jurisprudentie voor.

Marjan Wijers: preventief zou je eerder kunnen denken om platformen aan te spreken op hun verantwoordelijkheid.

Chris de Waele: we moeten dit op Europees niveau dit regelen.

Ine Avontuur: ik heb een opmerking over de kosten. Ik denk dat Verdrag van Istanbul meer mogelijkheid biedt, gezien artikel 57. Slachtoffers hebben recht op kosteloze rechtsbijstand. Ik heb dit zelf uitgeprocedeerd in een stalkingszaak. Het viel onder rechtsbijstand, maar de client moest een eigen bijdrage betalen. Rechtbank Oost-Brabant concludeerde dat het slachtoffer geen eigen bijdrage verschuldigd was en gaf de opdracht om beleid te formuleren. Dat is ook gebeurd. Onder omstandigheden is recht op gefinancierde rechtsbijstand mogelijk. Dat betekent dat advocaten creatief moeten procederen.

Margreet de Boer: of het nu strafrecht of civiel recht is: er bestaat recht op gratis rechtsbijstand als er ernstig geweld is. Dat geldt voor stalking, online misbruik, structureel huiselijk geweld. Dus maak daar ook gebruik van.

Ine Avontuur: ik heb het uit moeten procederen.

Margreet de Boer: het criterium dat de Raad voor rechtsbijstand gebruikt is dat er sprake moet zijn van een gewelds- of zedenmisdrijf met ernstig letsel. Bij de vraag of dat het geval is dien je te kijken of het slachtoffer in aanmerking komt voor een uitkering schadefonds geweldsmisdrijven. Bij het schadefonds heb je recht op een uitkering bij huiselijk geweld en stalking als het structureel is. Daarnaast moet je als advocaat de specialisatie slachtofferrecht hebben. Je moet dan een basis opleiding doen en elk jaar tien punten hebben. Het is kansrijk.

Rajae Azaroual: dus het gaat om de cultuurverandering in seksueel geweld. En daarmee een vorm van controle over vrouwen. Je moet eerst worden erkend als slachtoffer.

Otto Volgenant: ik denk wat er onder zit, dat vooral vrouwen slachtoffer zijn van online seksueel geweld. Vrouwen zijn kwetsbaar voor een onderscheid dat gemaakt wordt. Een vrouw die veel seks heeft is een slet, als een man op zo een lijst staat, zouden er trots op zijn. Dat verschil kunnen wij niet zomaar oplossen.

Rajae Azaroual: is het een nieuwe vorm, of is het een oud verhaal in een nieuw jasje?

Marthe Goudsmit Samaritter: ik ben er niet op tegen om te zeggen dat het gaat om dingen die schaamtevol zijn of denigrerend. Het is alleen beter dat het niet zo gedefinieerd wordt, want dat betekent dat mensen die zich niet schamen buiten de wet vallen. Dat mensen zich schamen maakt het schadevol voor ze, maar de wetgever moet het zich niet laten leiden. Als we het hebben over hoe nieuw seksueel misbruik met beelden daadwerkelijk is, doet dat me denken aan een rechtszaak uit de jaren 80 uit de VS. Er bestond een pornoblad waar je zonder toestemming naaktfoto's kon insturen. Het maakt niet uit hoe ver je teruggaat in de tijd. Elke vorm van misbruik is om vrouwen klein te houden. Het enige wat verandert is de schaal waarop het plaatsvindt en het gemak waarop we allemaal slachtoffer kunnen worden.

Marjan Wijers: seksueel geweld wordt gebruikt om vrouwen binnen de perken te houden en sociale controle uit te oefenen, maar dat betekent niet dat ik als vrouw kwetsbaar ben.

Marthe Goudsmit Samaritter: ik begrijp je reactie. Het gaat niet om specifieke kwetsbaarheid van vrouwen. Het gaat over de algemene menselijke kwetsbaarheid. Het gaat erom dat we kwetsbaar zijn om gekwetst te zijn. Ik noem het kwetsbaarheid om misbruikt te worden.

Nanda van der Poel: als vrouw is de kans om geweld te ervaren groter. Op die manier ben je kwetsbaar.

Marthe Goudsmit Samaritter: we zijn kwetsbaar omdat er een universele menselijke kwetsbaarheid is. Bij sommige mensen wordt dat minder goed beschermd.

Nanda van der Poel: in bijna elk politiek systeem is er geweld tegen vrouwen in de politiek. Van jongs af aan wordt er anders met je omgegaan door of je als meisje of jongen wordt geboren. Er zijn bepaalde manieren waarop mannen en vrouwen zich moeten gedragen door verwachtingen en rolpatronen. Als vrouw word je van jongs af aan geleerd dat je seks mag hebben, maar niet te veel. Zo word je gesocialiseerd en dat gebeurt in de meeste samenlevingen. Daarom moet je *bottom up* beginnen: kinderen gelijk behandelen.

Rajae Azaroual: waar begin je dan, ik hoorde lentekriebels voorbijkomen?

Marianne Bruins: jullie hebben het over redelijk 'makkelijke' slachtoffers, we zijn het er over eens dat als je op een bangalijst komt dat je het niet wilde. Maar hoe zit het met de vrouwen die in de porno-industrie werken en op een gegeven moment dat materiaal weer weg willen hebben? Terwijl ze daar aanvankelijk wel toestemming voor hebben gegeven?

Hanna van Til: het is een hele terechte vraag en daar heb ik me recentelijk mee beziggehouden. Iemand die in haar verleden toestemming had gegeven voor het publiceren van blootbeelden en daar later in het leven vanaf wilde. In Nederland is daar nog niet zo veel over geprocedeerd. Hoe gaan we daar mee om? Kan je consent achteraf intrekken? Gevoelsmatig denk je: natuurlijk. Maar de manier voor mij om dit aan te pakken wordt een creatieve. Ik zie in de Nederlandse rechtspraak nog geen antwoord of route om te bewandelen. Het kan zijn dat vrouwen die eenmaal die toestemming hebben gegeven het gevoel hebben dat ze daar niet op terug komen of dat niet durven. Het zou kunnen dat we het daarom minder terugzien in de rechtspraak.

Marjan Wijers: interessant want het platform heeft ontzettend veel macht. Je tekent eigenlijk al je rechten weg. Eigenlijk verlies je het recht op consent als je in zee gaat met

zo'n platform. Maar tegelijkertijd heb je geen keuze want zo veel platforms zijn er niet. Wat hier fundamenteel aan de orde is, maakt het super interessant. Wat is consent? Consent is altijd contextueel bepaald. Dat ik een keer met jou naar bed wil hoeft niet te betekenen dat ik het altijd wil.

Rajae Azaroual rondt het panelgesprek af en bedankt alle sprekers en het publiek voor de interactie. Er is nog genoeg verder te praten.

Colofon

Verslag: Maaike Visser

Uitgave: Vereniging voor Vrouw en Recht Clara Wichmann
Leiden, december 2024

© Vereniging voor Vrouw en Recht Clara Wichmann

© sprekers

Met bronvermelding mag de tekst worden overgenomen

ISBN: 978-90-79931-187

NUR: 745